

МІФОЛОГІЯ — ФОЛЬКЛОР — ЛІТЕРАТУРА**І.М.Зварич**

Чернівецький університет

**ДО ПРОБЛЕМИ ПРОСТОРОВО-ЧАСОВОГО "ПОВЕРНЕННЯ" В
ХУДОЖНЬОМУ МОДЕЛЮВАННІ ДІЙНОСТІ**

Час до народження – це безкінечність. Час після нього – теж безкінечність. Між ними – життя. Осмислення післяжиття (того світу) в релігії та філософії постійні. Дожиття в історичний період людства майже не осмислювалося. Чому? Тому що в дожиття для історичного мислення повернення немає. Орієнтованість свідомості на сприймання незворотності характеру часу безкінечність пов'язує тільки з майбутнім. Це – риса сучасного мислення, точніше – це історичне (темпоральне) мислення. На відміну від міфологічного, в якому безкінечність завжди пов'язана з поверненням до витоку. Міфічний час – час замкнутий, циклічний. В міфі час не має спрямування в майбутнє, він завжди орієнтований в минуле. Підкорена такому розумінню часу свідомість не знає смерті, бо смерть як момент є точкою відліку початку. На цій основі можемо стверджувати, що в міфічному мисленні відбувається чергування не життя і смерті, а життя і дожиття. Таким чином, часові параметри міфічного мислення визначаються співвідносно вічності і життя, а не життя і смерті. Якщо розкласти ці виміри відповідно з логікою історичного мислення, то це буде виглядати так:

- міф – це вічність – життя – вічність;
- фольклорно-літературне мислення – це життя – смерть, або можлива вічність.

Життя в міфічній свідомості – це прояв і реалізація першоматерії в певній конкретній формі. Якщо принагідно тут згадати анімізм, то особливості цього феномену як одухотворення світу стають особливо яскравими і наочними.

Вічна праматерія з можливістю реалізації всього суцього часу як такого не має: вона – вічність. Видимий чуттєвий світ – це її прояв і можлива організація прояву. Час міфів як час сновидень – базується на глибинному зв'язку свідомості людини з невидимою але істинною для міфологічного мислення формою буття. Це – відчутні і конкретизовані

на рівні свідомості в ритуалах та звичаях зв'язки з першоматерією та з первинною формою її прояву в першопредках. Таким чином, людина як продукт реалізації праматерії уподібнюється їй в часових формах існування: сон (підсвідомість) – це буття у вічності (безкінечність), буття поза сном (свідомість) – це час (кінечність). Поза сном людина в ритуалах, звичаях, магії і т.п. – імітує діяльність праматерії (сну). Тобто в міфологічному мисленні свідомість виступає реалізацією підсвідомості в більш наявних зв'язкових формах, ніж у житті сучасної людини.

В узагальненому розумінні міфологічне мислення підкорене логіці побудови і буття міфопоетичної моделі Всесвіту, в якій людина як форма праматерії втілює в собі вічність (дожиття) з можливістю реалізації цієї вічності в усвідомленій формі творення (життя). Тобто сон (вічність, добуття) і існування поза сном (час, буття), чергуючись одне з одним повторюють логіку існування Всесвіту. День Брахми і його сон як народження і вмирання космосу яскравий приклад такого розуміння часу та буття.

Виходячи зі сказаного про співвідношення вічності (доброття) і часу (буття), зазначимо, що простір як місце реалізації буття є саме однією з форм останнього і народжується, як час, вічністю. В вічності немає часу, в ній немає простору. Тільки поява форми стає місцем і точкою відліку часу буття. Наявність місця – це наявність об'єкту буття, тобто часового існування у вічності. Факт буття як точка організації простору та відліку часу набувають статусу події. Вони стають основою історії, зав'язкою великого сюжету життя.

Розгортання цього сюжету відбувалося на текстовому просторі трьох великих глав: міфу, фольклору та літератури.

Сформована в міфологічну епоху цілісність буття колективної душі зазнає руйнації на етапі формування фольклору. В ставленні до міфу з'являється іронічність як результат розколу цілісності, про яку йдеться. Цілісну і єдину світоглядну систему поступово витісняє своїм зародженням жанрова система, яка є свідченням роздрібненості колективної душі.

Магічна сила слова як матеріалу та інструменту творення Всесвіту поступається з часом силі свавільної словесної гри більш емансипованої, певною мірою звільненої від колективного впливу, індивідуальної душі. На зміну міфіві приходить казка. Починається історія слова як мистецтва. Це відбувається тоді, коли міф перестає бути об'єктом віри. І його пародіюють. Він розсипається на велику кількість жанрів, даючи їм, як першоматеріал, життя. Продовжуючи аналогії, можемо допустити, що факт розпаду цілісної міфопоетичної системи щодо системи давніх фольклорних жанрів виступає першоматерією, реалізуючи в них свою потенцію вічності. Тобто міф (сон, добуття, вічність) реалізує себе в фольклорних жанрах (не сон,

буття, час). Інакше кажучи, міф усвідомлює себе в процесі реалізації фольклорних жанрових форм.

Література стала остаточним етапом руйнації цілісності міфопоетичного світосприймання. Індивідуальна свідомість звільнилася від колективного диктату і стала домінувати в словесному мистецтві. Однак це не означає, що міф (першоматерія) зник, і його повністю замістила література. Єдність людини зі світом, суспільством і самою собою забезпечувала міфологічна свідомість і великою мірою фольклорна теж, будучи гармонійним продовженням міфу.

Література ж формується на тлі занепаду культури під тиском прогресу цивілізації. Розвиток літературної творчості відображає зростання індивідуалізму як наслідку цього процесу. Суспільство розколюється і розмежовується не лише на класи. Відчуженість, відірваність індивідуального буття не лише від суспільства, але і від природи, і самого себе стає історією художнього слова.

Слово стає інструментом, матеріалом і втіленням пошуків втраченої внутрішньої цілісності людини. Воно стає або засобом утопічного спасіння, або інструментом цинічної соціальної заангажованості, або прихистком і притулком для втечі від світу, або прирівнюється до багнета, або звучить виразом людству, або, нарешті, прагне повернутись до першоджерела.

В усіх названих іпостасях слово проживає своє життя з болісним відчуттям часу на сплюндрованому людиною просторі. Воно знаходиться в стадії надвечір'я – літературного буття, тобто в тій стадії, коли потреба повернення до світанку відчувається особливо гостро, коли пошуки витоків обов'язково повинні стати успішними, бо Брахма втомився, він скоро втомлено закриє свої очі і засне.

Цілісність міфопоетичної світоглядної системи визначається, перш за все, тим, що її просторово-часові параметри докорінно відрізняються від цих же параметрів в історично орієнтованому мисленні [3, с.220-221]. І справа не тільки в тому, що перше в часі прагне до витоків, а друге – до кінця, а в тому, що ця різниця визначає характер події (буття, існування) в просторі. Абсолютне підкорення людини космосові і організація життя згідно з його законами (циклічність) в міфі визначає його відмінність від наступних стадій буття (фольклор, література), в яких, особливо в літературі, бунт проти космосу досяг апогею. Темпоральність мислення людства, його історія – це суцільна боротьба за звільнення від неба, від Бога, від соціуму, від релігії, від традиційної моралі і всіх традицій. Праматерія, якою виступає по відношенню до фольклору та літератури міф, втілилась в формах, розвиток яких на кожній стадії пов'язаний зі зростаючим бунтом, запереченням і руйнацією попередніх етапів становлення. Зруйнований простір минулого збільшує простір душевної пустелі історичної людини. Тому всі її сподівання на краще пов'язувались з майбутнім. Але чим далі від

витоків відходила в своєму слові людська душа, тим більше занепокоєння і тривога охоплювали її буття. Пошуки сенсу останнього стають від цього все більш гарячковими, розгубленими і часом істеричними. Неусвідомлене і свідоме прагнення повернутись до гармонії зі світом стає все більш відчутнішим і очевидним. Для цього творяться інколи навіть штучні імітації повернення.

Шляхи розвитку людської цивілізації визначили характер розвитку словесного мистецтва під знаком постійних пошуків ідеального буття з відчуттям цілісності єдності в космосі. Таким чином, пошуки названої цілісної єдності є вислідом її руйнації.

Все існуюче є назване, і поза названим існування немає. Тобто структура Всесвіту моделюється свідомістю і виражається мовою. Своєрідність цього вираження визначається індивідуальною, етнічною, расовою і т.д. психологіями, і є проявом в свідомості також підсвідомих інформаційних імпульсів про глибинну єдність зі світом. Тобто в людині є все те, що є поза нею. З цього погляду вона є втіленням, носієм і промовцем Всесвіту. Тому з давніх-давен, створений людиною світ, завжди будувався у відповідності зі світом, який створив Бог. Зв'язки з природою, людьми і тваринами завжди улягали законам Божого світу. Цілісна єдність зі світом, живим і неживим, забезпечувала цілісну єдність свідомості індивіда. Соціальна цілісна єдність продиктована не тільки спільними інтересами виживання, але й глибинним розумінням однаковості зв'язків всіх і кожного зі всіма і кожним, і з Богом. Тобто при такому розумінні відносин кожний член соціуму за "небесним" рахунком однаково важливий, рівноцінний всім іншим членам суспільства, і, як і всі інші, необхідний. На цій основі існує колективна душа, в лоні якої душа індивідуальна отримує єдину можливість реалізації своїх вищих потреб. Цілісна єдність колективної душі втілює і виражає існування та функціонування цілісної єдності праматерії, витоку, Бога. Колективна душа з цього погляду породжує, формує і відтворює індивідуальну душу. В такій цілісній єдності смерті не існує. Колективна душа як втілення душі Всесвіту вічна, безсмертна. Саме цим визначається характер просторово-часових характеристик міфологічного мислення і міфологічної свідомості. В ній смерті немає, є вічне повернення і відтворення. Є великий закон циклічного ритму життя Всесвіту. Цьому законові підкорене життя людей, котрі є складовими частками космосу. Вічне буття космічної душі, душі праматерії, втілене таким чином у Вічності буття колективної душі народу.

Смерть – це винахід історії. Початок відліку часового існування людства став початком формування в людській свідомості образу смерті і першим моментом, в який людина вперше не захотіла повертатись до себе додому, до самої себе, до праматерії, і вирушила в зворотний бік – до смерті, до руйнації цілісної єдності зі світом,

суспільством і з самою собою.

Праматерія, вічність почала жорстко мститися за таку самовпевненість: час став смертю. Крон почав поїдати своїх дітей. Почалась історія, темпоральність якої, як свідчить досвід, має тенденцію до руйнації і індивідуалізованої самоізоляції, відірваності людської свідомості і душі від цілісних першооснов буття.

Саме момент народження смерті докорінно змінює просторово-часові характеристики людського буття. На сцену виходить Смерть і починає грати на ній постійну головну роль.

Але на шляху пошуків безсмертя, подолання страху смерті в людській свідомості постійно існувало підсвідоме знання про незнищенну природу душі. Тому поступово, вже на стадії майже повного знищення цілісної міфологічної єдності колективної душі, як фактор самозахисту людини, виникають світові релігії, в яких з повною відповідністю з законами космосу втілюється можливість реалізації безсмертя. В них відтворена можливість досягнення втраченої єдності колективної душі через повернення до витоків, до вічності.

Таким чином, в людській історії з'являється стабілізуючий і врівноважуючий негативні тенденції розвитку цивілізації чинник. Але вироблена багатьма століттями історії традиція індивідуального буття і самовпевненої позиції індивіда щодо Всесвіту породила безліч спокусливих штучних форм, в яких імітується реалізація духовної особистості на землі. Це – результат розбещення людської свідомості крайнім, насильницьким за своїм характером щодо космосу, позитивізмом. Найдикіші інстинкти, найогидніші збочення і фантазії, найтемніше звіряче єство, поступово витісняючи із свідомості Бога, отримало легальний статус існування в побуті, моралі, філософії, мистецтві і політиці. Такі гасла, як "Бог помер", "Бога немає", "Людина – Бог" і т.п. ставали дедалі популярнішими, а войовнича людська спільнота, волаючи проти Небес, знищувала в цій війні основні засади свого духовного буття.

Багато віків ворожнечі, нетерпимості, індивідуального і етнічного егоїзму в жажливих формах реалізувались в ХХ ст., яке стало етапним підсумком попередньої історії розвитку людства.

Література, в кращих своїх зразках, відображаючи ці процеси і шукаючи повсякчас порятунку для людського духу, як жодна інша форма суспільної свідомості, постійно утримувала, зберігала і культивувала в собі пам'ять про предвічні незнищені основи цілісності душі суспільства і космосу. У вкрай трагічних формах загального контексту розвитку цивілізації незнищенне ядро архетипної пам'яті людства в художніх літературних моделях дійсності утримувало людство від остаточного озвіріння, непокоїло примітивізм його повсякденного пустого побутового існування, живучи в глибині індивідуальної свідомості об'єднуючим всіх людей началом.

Поруч з медитацією, літургією і хаджем література, естетизуючи буття людського духу, повертає людину до усвідомлення витоків її божественної єдності з великою, незнищеною і вічною основою космічної душі.

Підсумовуючи вище мовлене та враховуючи тенденції повернення до "ядра" в сучасному літературному процесі (постмодернізм), можемо з великою долею ймовірності прогнозувати початок закінчення історії з її безжальним і незворотним поступовим рухом часу. Інакше кажучи, майбутнє стає минулим. Людство повертається. Смерть починає вмирати. Принаймні в художній формі свідомості.

1. *Барт Р.* Избранные работы. – М. – 1994.
2. *Лосев О.Ф.* Философия. Мифология. Культура. – М., 1991.
3. *Шопенгауер А.* Сборник произведений. – Минск, 1998.
4. *Шпенглер О.* Закат Европы: очерки морфологии мировой истории. – Минск, 1998.

Стаття надійшла до редколегії 20.12.98.

Summary

The problem of Space and Time in the mythological stage of human thinking is suggested. The contradiction between this forms of consciousness are revolved by the tendencies to modeling of the World in the literature consciousness. The tendencies in their own content determinate on the reversion to the myth.